

РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ПІД ЧАС
ВИВЧЕННЯ ПРИКМЕТНИКА

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ I. Формування мовленнєвої компетентності учнів початкових класів у процесі вивчення прикметника

1.1. Особливості вивчення прикметника у початковій школі

1.2. Збагачення словникового запасу молодших школярів прикметниками як важлива умова розвитку мовлення

РОЗДІЛ II. Розвиток комунікативно-мовленнєвих умінь в учнів початкових класів в процесі вивчення прикметника

2.1. Словниково-семантична робота в процесі вивчення прикметника

2.2. Словниково-стилістична робота в процесі вивчення прикметника

2.3. Результати експериментальної перевірки запропонованої методики

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

ВСТУП

Актуальність дослідження зумовлена зростанням значення проблеми формування соціально активної та духовно багатой особистості в соціально-економічних умовах розбудови Української держави. Початкова освіта в Україні стала на шлях реформування. Основне завдання, яке стоїть перед школою, полягає у переході від знаннєвої парадигми до компетентнісної. Реалізація компетентнісного підходу передбачає спрямованість навчання на розвиток і формування ключових компетенцій. Однією з основних умов цього процесу є набуття школярами умінь і навичок вільно спілкуватися. Не володіючи досконало мовою та мовленням, громадянин нової держави не буде спроможний виконувати покладені на нього суспільством різноманітні функції. Тому одним із найголовніших завдань школи в галузі мовної освіти є завдання навчити учнів змістовно, граматично правильно та стилістично вправно висловлювати свої думки.

У цьому процесі важливе місце посідає вивчення української мови. Це не тільки предмет у системі початкової освіти, а засіб соціалізації особистості, опанування знаннями з інших наук.

Важливою складовою мовленнєвого розвитку школярів є робота, спрямована на збагачення словника, «формування вмінь граматично правильно і лексично виправдано застосовувати зв'язні висловлень певного типу (розповідей, описів, міркувань)» [36, 14].

Ідея необхідності всебічного розвитку особистості, її творчого потенціалу дістала відображення в Національній доктрині розвитку освіти в Україні, Державному стандарті базової і повної середньої освіти, де зокрема зазначено, що «зростає роль уміння здобувати інформацію з різних джерел, засвоювати, поновлювати, використовувати різні способи пізнавальної і творчої діяльності» [36, 14]. Пріоритетним стає питання формування комунікативної компетентності як провідного компонента структури загальної підготовки й розвитку особистості.

У навчальній програмі наголошено, що вільне володіння українською мовою сприяє реалізації творчих можливостей учнів в усіх сферах життя, їхньому духовному вдосконаленню, доступу до джерел української культури, науки, літератури, мистецтва, традицій, розвитку національної самосвідомості, вихованню української ментальності. Відтак формування мовленнєвих умінь школярів, що є складовою комунікативної компетенції як головна мета стандартизації мовної освіти, набуває важливого значення на сучасному етапі. Надзвичайно вагомим у викладанні рідної мови є підвищення мовленнєвої культури учнів, формування в них навичок мовленнєвої діяльності в будь-якій сфері життя,

Збагачення мовлення школярів лексичними та граматичними засобами проводиться систематично й цілеспрямовано на кожному уроці під час засвоєння всіх розділів шкільної програми. Здійснюється така робота не лише з метою сформуванню точне, виразне мовлення, але головним чином виховати в школярів потребу вибирати найбільш доцільні для кожного конкретного випадку мовні засоби, бо різні умови й цілі спілкування вимагають різноманітних засобів мовленнєвого вираження. Актуальність теми дослідження зумовлена не тільки суто педагогічною, а й соціальною потребою в удосконаленні навчання української мови в школі з метою формування в учнів мовленнєвих умінь і навичок, достатніх для сучасних суспільних потреб. Для ефективного формування мовленнєвих умінь і навичок школярів необхідним є належне знання української мови, зокрема її виражальних засобів.

Проблема формування мовленнєвої компетентності (з урахуванням культури мовлення) учнів основної школи не нова, але багатоаспектна, і тому в лінгвістичній літературі їй присвячено чимало досліджень. Протягом останніх десятиліть до цієї теми зверталися мовознавці (О.Ахманова, Н.Бабич, Л.Булаховський, В.Виноградов, Д.Ганич, Б.Головін, М.Жовтобрюх, Л.Мацько, В.Костомаров, С.Ожегов, Л.Скворцов, М.Сулима та ін.), дидакти й лінгводидакти (А.Алексюк, О.Біляєв, Є.Голобородько, С.Караман,

В.Мельничайко, Г.Михайловська, О.Олійник, Г.Онкович, М.Пентилюк, М.Стельмахович, О.Хорошковська та ін.). Певною мірою ця проблема порушувалась у працях : багатьох психологів і психолінгвістів (Б.Ананьєв, М.Бахтін, Л.Божович, П.Гальперін, М.Жинкін, І.Зимня, П.Зінченко, О.Леонтєв, Б.Ломов, О. Лурія, А.Петровський, О.Потебня, А.Смирнов, С.Рубінштейн та ін.).

Виразність і образність як комунікативні якості мови, властивості слова та якості мовлення розглядали О.Ахманова, Н.Бабич, Т.Винокур, Б.Головін, Г.Дідук, Т.Ладиженська, М.Пентилжж, Д.Розснталь, С.рубінштейн, В.Телія, Л.Струганець, В.Чабаненко. Виразальним засобам мови, що забезпечують виразність і образність мовлення, присвячені праці Н.Бабич, М.Ільша, В.Ковальова, М.Кожиної, М.Пентилюк, О.Пономарева.

Однак оптимальних шляхів поєднання розвитку мовленнєвої компетентності учнів із засвоєнням виразальних засобів мови в лінгводидактиці не виявлено, що засвідчує вивчення й аналіз науково-методичної літератури. Недостатність уваги до цієї проблеми пояснюється передусім не розробленістю методики формування мовленнєвої компетентності школярів шляхом засвоєння виразальних можливостей мови, обмеженістю реалізації комунікативно - діяльнісного підходу до навчання української мови, а також недостатньою фаховою підготовленістю вчителів до роботи з означеної проблеми. Прикметник, як ніяка інша частина мови, має невичерпні можливості збагачувати й уточнювати словник дітей, надавати висловленню точності чи образності, яскравого емоційного забарвлення. Адже мовлення молодших школярів бідне й безбарвне саме через обмежений вжиток прикметників, невміння використовувати їх багатозначність і синоніміку.

Таким чином, вибір теми магістерської роботи «Функціонально-комунікативний підхід до розвитку мовленнєвих умінь у молодших школярів у процесі вивчення прикметника» зумовлений сучасними вимогами до мовної освіти взагалі й недостатнім вивченням проблеми формування

мовленнєвої компетентності учнів молодших класів у процесі засвоєння прикметника як виражального засобу мови зокрема.

Зв'язок роботи з науковими темами. Дослідження є складовою частиною комплексної теми кафедри мовознавчих дисциплін «Розвиток зв'язного мовлення молодших школярів під час вивчення прикметника»

Об'єктом дослідження є процес засвоєння граматичних понять у початковому курсі вивчення прикметника, а **предметом** – методичні прийоми формування комунікативних умінь молодших школярів під час вивчення прикметника.

Мета роботи полягає у розробці науково обґрунтованої методики розвитку мовленнєвих умінь у процесі вивчення прикметника на засадах функціонально-комунікативного підходу та експериментальній перевірці її ефективності.

Для реалізації поставленої мети та вихідної гіпотези необхідно було розв'язати такі **завдання**:

1. Проаналізувати сучасний стан формування мовленнєвої компетентності учнів початкових класів у процесі засвоєння прикметника як виражального засобу української мови.

2. Узагальнити досвід роботи вчителів з формування мовленнєвих умінь і навичок учнів.

4. Виявити ступінь сформованості мовленнєвої компетентності учнів початкових класів й визначити рівні володіння ними ознаковою лексикою.

5. Розробити систему роботи з формування мовленнєвої компетентності учнів молодших класів у процесі вивчення прикметника на функціонально-стилістичній основі та експериментально перевірити її ефективність,

Для реалізації поставлених завдань і перевірки висунутої гіпотези було застосовано такі **методи дослідження**:

а) *теоретичні*: синтез, порівняння, узагальнення теоретичних і експериментальних даних;

б) *емпіричні*: опитування, пряме й непряме спостереження,

самопостереження, тестування учнів, експертна оцінка, самооцінка;

в) *педагогічний експеримент*: констатувальний і формувальний експерименти; дослідне навчання, кількісний та якісний аналіз експериментальних даних.

Ефективність дослідного навчання визначалася на основі спостережень за роботою вчителів і учнів шляхом якісного й кількісного аналізу контрольних зрізів, урахування відгуків учителів про доцільність пропонованої методичної системи формування мовленнєвої компетентності учнів молодших класів у процесі засвоєння виражальних засобів прикметника.

Внесок автора. Систематизовано напрацьований у навчально-методичній літературі матеріал та експериментально перевірено методичну систему формування мовленнєвої компетентності в процесі вивчення прикметника на основі функціонально-стилістичного аналізу.

Практична доцільність роботи зумовлена тим, що розроблена система вправ і завдань може бути рекомендована вчителям початкових класів для практичного застосування в навчальному процесі. Теоретичний матеріал, вправи та завдання стануть у пригоді студентам педагогічного факультету під час підготовки до практичних та семінарських занять з методики викладання рідної мови у початкових класах, при написанні курсових та дипломних робіт.

ВИСНОВКИ

Функціонально-комунікативний підхід до вивчення частин мови є актуальною проблемою лінгводидактики. На сучасному етапі розвитку методичної науки з огляду на мету шкільної мовної освіти більше уваги приділяється питанню комунікативної спрямованості навчання рідної мови, а функціональний підхід (за окремими винятками) ще не знайшов належного висвітлення. Упровадження функціонально-комунікативного підходу передбачає розкриття функціонального призначення і комунікативних можливостей мовних засобів, формування вмінь свідомо відбирати мовні засоби відповідно до комунікативної ситуації, що безпосередньо впливає на рівень мовленнєвої компетенції молодших школярів. З огляду на сутність функціонально-комунікативного підходу застосування його в процесі вивчення граматичного матеріалу є доцільним і необхідним, оскільки забезпечує практичну спрямованість навчання граматики, свідоме оволодіння мовою як засобом спілкування.

Роботу над розвитком мовлення молодших школярів при вивченні теми “Прикметник” бажано проводити з урахуванням функціонально-семантичних характеристик цієї частини мови, а саме:

збагачення словникового запасу учнів прикметниками;

оволодіння синтаксичними навичками при побудові атрибутивних словосполучень;

уведення прикметників у речення;

формування вмінь і навичок складати тексти-описи.

Запропонована вище система вправ є лише орієнтовною, вчитель в кожному конкретному завданні може ускладнювати або спрощувати завдання, замінювати одне іншим. Важливо, щоб робота над розвитком мовлення велась не епізодично, а систематично, планомірно, бо лише продумана й обґрунтована об'єктивними умовами послідовність різних видів вправ із поступовим наростанням труднощі може забезпечити правильний розвиток

творчої особистості.

Вчитель має поставити собі завдання – увиразнювати мовлення дітей з перших днів перебування в школі. Саме тому необхідно працювати над словом, словосполученням і реченням, умісним вживанням їх у творах, вмінням свідомо підходити до правильного формулювання особистої думки, розвивати в учнів зацікавленість і увагу в процесі навчальної діяльності.

У роботі розроблено і описано методику роботи над словом, словосполученням і реченням та використання прикметників у мовленнєвій практиці.

Проаналізувавши дидактичний матеріал шкільних підручників з “Української мови” для початкових школи, можна зробити висновки, що представлені у них вправи на вивчення прикметника в основному спрямовані на його засвоєння як повнозначної частини мови, формування граматичних понять та умінь пов’язувати прикметник з іменниками. Однак, недостатньо вправ і завдань, які б висвітлювали прикметник з функціонально-семантичного боку, що, на наш погляд, є вкрай важливо для всебічного вивчення прикметника і для увиразнення мовлення школярів.

Аналіз письмових робіт учнів початкових класів засвідчив недостатній рівень оволодіння учнями прикметниками та їх синонімами як засобом увиразнення мовлення. Молодші школярі не одержують належних знань про функціональну роль прикметників у мовленні. А саме: здатність найточніше називати ознаки предметів і явищ, передавати емоційний стан, ставлення до того, про кого або про що йдеться в тексті; виконувати функцію заміщення. Цим і пояснюються найтипівіші, з погляду нашої проблеми, помилки в учнівських письмових висловлюваннях: бідність синонімічного словника, невиправданий повтор слів, неточність уживання слів, а звідси й неточність висловлення думки.

Одержані нами експериментальні дані підтверджують необхідність спеціального навчання учнів використовувати прикметники та їх синоніми (лексичні та текстуальні) при творенні тексту як засіб увиразнення мовлення.

У ході експериментального дослідження з'ясувалося, що рівень мовленнєвої компетентності учнів початкових класів значно підвищиться, якщо:

- роботу над стилістичними можливостями прикметника, спрямовану на формування мовленнєвої компетентності учнів, проводити систематично та послідовно;

- розвивати усне та писемне мовлення школярів шляхом засвоєння виражальних можливостей прикметника (раціональне поєднання різних видів і типів уроків, добір методів і прийомів роботи з розвитку зв'язного мовлення);

- на уроках української мови застосовувати систему мовленнєвих вправ і завдань, що забезпечать розвиток комунікативних умінь і навичок учнів;

- цілеспрямовано добирати дидактичний матеріал, що містить можливості для творчої роботи над текстом (висловлюванням) та його структурними елементами.

У ході апробації експериментальної методики було виявлено, що для усвідомлення учнями функціонального призначення граматичних категорій і форм прикметника ефективними є спостереження над мовним матеріалом, евристична бесіда, прийом порівняння (зіставлення і протиставлення мовних явищ).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. Київ : Ленвіт, 2003. 262 с.
2. Загнітко А. Український синтаксис: теоретико-прикладний аспект. Донецьк, 2009. 137 с.
3. Закон України «Про освіту» (прийнятий Верховною Радою України від 05.09. 2017 р.) стаття 1.
4. Зарецький О.В. Мовна ситуація в Україні: стереотипи суспільної свідомості. Українська мова, 2006. № 3. С. 22—31.
5. Захарова Н.М. Реалізація міжпредметних зв'язків при формуванні навчально-пізнавальних умінь школярів // Поч. школа. 1988. – №12. С. 10-13.
6. Калмикова Л. Психолінгвістичні і лінгвометодичні підходи до змісту мовленнєвих навичок і вмінь // Початкова школа. 2003. №5. С. 5-7.
7. Карпалюк В.С. Розвиток творчої уяви у дітей молодшого шкільного віку на уроках рідної мови при вивченні теми „Прикметник” / Збірник наукових праць. Випуск IV. Кам'янець-Подільський, 2005. С. 93-97.
8. Катіщенко А.П. Збагачення активного словника молодших школярів// Початкова школа. 1988, №7.
9. Кондратюк О. Інноваційні технології в початковій школі. К. : Шк. Світ, 2008. 250с.
10. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа). Педагогічна газета, 2000. №6.
11. Лазаренко Н. Збагачення словника молодших школярів прикметниками // Поч. школа. 1999. № 1. С. 14-17.
12. Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность. М.: Просвещение, 1999. 214 с.
13. Львов М.Р. Речевые ошибки и пути их устранения // Речь младших школьников и пути ее развития. М.: Просвещение, 2002. С.152-158.

14. Майборода В. Виховання пізнавальних інтересів молодших школярів // Початкова школа. 2001. №6. С. 7-10.
15. Машина З. Формування комунікативної компетентності учнів. Початкова школа, 9, 2017, 15-18.
16. Мельничайко О.І. Використання серій малюнків для розвитку мови // Початкова школа. 2007. №7. С. 16-18.
17. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах: Підручник для студентів вищих закладів освіти / М.І. Пентилюк, А.Г. Галетова, С.О. Караман та ін. К.: Ленвіт, 2000. 264 с.
18. Методика і практика викладання рідної мови в початковій школі / Зб. статей. – Львів, 2001. – 132 с.
19. Москаленко Н.А. Застосування ігрових ситуацій та мовленнєвих ситуацій // Початкова школа. 2009. №2. С. 24-26.
20. Наумчук М.М. Дидактичний матеріал з української мови в 4 класі. Тернопіль: Підручники і посібники, 2005. 80 с.
21. Нова українська школа: порадник для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н.М. К: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
22. Одинцова Г., Козлюк Я. Цікавинки на уроках рідної мови (посібник для вчителів початкових класів) . Тернопіль, 2000.
23. Павленко Л.П. Сучасний урок з розвитку зв'язного мовлення у 1-4кл. Х.: Основа, 2005. Ч. 1. 112 с.
24. Паламар Л.М. Функціонально-комунікативний принцип формування мовної особистості// Початкова школа. 2009. №9. С 31
25. Пентилюк М.І., Горошкіна О.М., Нікітіна А.В. Концептуальні засади комунікативної методики навчання української мови. Українська мова і література в школі, 2006. №1. С. 15-20.
26. Петрук О. Комунікативне спрямування у навчанні української мови у початкових класах шкіл з мовами викладання національних меншин. Початкова школа, 10, 2012. 41- 44.

27. Полевікова О. Використання творчих вправ як засобу мотиваційного забезпечення процесу навчання рідної мови // Початкова школа. 2004. № 3. С. 15–18.
28. Пономарів О.Д., Різун В.В., Шевченко Л.Ю. Сучасна українська мова. Київ : Либідь, 2008. 488 с.
29. Програми для середньої загальноосвітньої школи 1-4 класи. Київ, 2016. 224 с.
30. Рождественский Н.С. Проблема содержания начального обучения русскому языку // Актуальные проблемы методики обучения русскому языку в начальных классах. Под ред. Н.С. Рождественского, Г.А. Фомичевой. М.: Педагогика, 1977. С. 5-31.
31. Савчин М. В., Л. П. Василенко. Вікова психологія. К. : Академія, 2009. 360 с.
32. Симониченко Т.А. Використання інноваційних технологій у роботі з молодшими школярами. Рідна школа, 2013. №3. С. 77 -78.
33. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів. К.: Генеза, 1999. 368 с.
34. Савченко О.Я. Сучасний урок у початкових класах. К., 1997. 255с.
35. Симониченко Т.А. Використання інноваційних технологій у роботі з молодшими школярами. Рідна школа, 2013. №3. С. 77–78.
36. Смовська О. Загадки на уроках // Початкова школа. 2008. №6. С. 14-17.
37. Ткачук Г.П. Робота з дитячою книжкою на уроках позакласного читання . Посібник для вчителя. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2000. 119с.
38. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи. Київ : Академвидав, 2006. 352 с.